

Teodor Szymanowski

Znaczenie kary pozbawienia wolności w polityce karnej Polski współcześnie i w nadchodzących latach

The importance of imprisonment in Poland's criminal policy today and in the coming years

W artykule punktem wyjścia podjętych analiz są zmiany demograficzne, jakie wystąpią w Polsce w ciągu 30 lat (tj. do 2050 r.), z których wynika, że nastąpi nie tylko spadek ludności o ponad 4 mln osób, ale że zaznaczy się on szczególnie w młodszych kategoriach wieku, tj. od 17 do 29 lat, spośród których rekrutuje się najliczniejsza grupa sprawców przestępstw.

W ostatnich latach zaznaczył się znaczny spadek przestępstw, zwłaszcza najcięższych zbrodni (w tym zabójstw). Wskazano na zmiany w strukturze orzekanych kar. Pozytywną zmianą jest zwiększenie znaczenia samoistnie orzekanych kar grzywny, a negatywną fakt znaczącej roli bezwzględnej kary pozbawienia wolności, co może dziwić w związku z zauważonym spadkiem liczby najpoważniejszych przestępstw.

Artykuł odnosi się też do potrzeby zmian w wykonywaniu kary pozbawienia wolności, a szczególnie przywrócenia roli wcześniejszych warunkowych zwolnień skazanych, niezbędnych także z uwagi na ich społeczną readaptację.

Słowa kluczowe: przestępczość, polityka karna, czynniki kryminogenne, struktura przestępczości.

In the article, the starting point of the analysis is demographic changes that will occur in Poland within 30 years (i.e. until 2050) which show that not only will the population decline by over 4 million people, but that it will be particularly marked in younger age categories i.e. from 17 to 29 years, of which the largest group of perpetrators of crimes is recruited.

In recent years, there has been a significant decline in crimes, especially the most serious crimes (including homicides). Changes in the structure of sentences imposed were indicated. A positive change is the increase in the importance of self-imposed fines, and the negative fact of the significant role of the absolute penalty of imprisonment, which may be surprising in connection with the observed decline in the number of the most serious crimes.

The article also refers to the need for changes in the execution of the penalty of deprivation of liberty, and in particular to restore the role of earlier conditional releases of prisoners, also necessary due to their social re-adaptation.

Key words: crime, criminal policy, criminogenic factors, structure of crime.

Wprowadzenie

Podjęty temat wymaga ogólnego stwierdzenia, że przestępczość w Polsce współczesnej ulega wyraźnemu zmniejszeniu i że w nadchodzących latach (a przynajmniej do 2050 r.) ten proces będzie postępował. Podstawowym czynnikiem, a przynajmniej bardzo znaczącym, jest w tym przypadku istotna zmiana w strukturze demograficznej społeczeństwa polskiego, która w świetle badań demograficznych GUS bardzo wyraźnie występuje, o czym przekonują przytoczone poniżej dane.

Z przytoczonych w tej tabeli danych wynika, że w okresie 35 lat, licząc od 2015 r. do 2050 r., w strukturze wieku ludności Polski, a także w ogólnej liczbie jej ludności nastąpią niezwykle istotne zmiany, do których należy zaliczyć szczególnie następujące zjawiska:

- zmniejszenie liczby ludności w Polsce prawie aż o 4,5 mln,
- zmniejszenie liczby osób młodych w rocznikach wieku karnie odpowiedzialnych, tj. od 17 do 29 lat, których w 2015 r. było 6 465 100, a w 2050 r. według prognozy będzie 4 256 556, czyli spadek osób w tym wieku wyniesie 2 200 000, co stanowi 34% liczby wyjściowej,

W Polsce w minionych latach sprawcy w wieku od 17 do 29 lat (13 roczników wieku) byli skazywani za ponad 40% ogółu przestępstw. Jeszcze bardziej ta przewaga młodych osób w popełnianiu przestępstw zaznacza się w analizie współczynników przestępczości, czemu jeszcze poświęci się

Tabela 1. Wiek ludności Polski w 2015 r. oraz prognoza do 2050 r.

Wiek w latach	2015		2020		2030		2040		2050	
	l.b.	%	l.b.	%	l.b.	%	l.b.	%	l.b.	%
do12	5 033,8	13,1	4 874 000	12,8	4 159 000	11,2	3 690 000	10,3	3 561 000	10,4
13 do 14	720,7	1,9	784 414	2,0	697 483	1,8	611 627	1,7	559 100	1,6
15 do 16 włącznie	756,4	2,0	723 947	1,9	715 287	1,9	634 436	1,8	560 800	1,6
17-20	1 658,1	4,4	1 344 483	3,8	1 554 211	4,1	1 335 091	3,7	11 420 838	3,6
21-24	1 977,7	5,1	1 597 365	4,2	1 638 647	4,5	1 035 620	2,9	1 201 900	3,5
25-29	2 832,5	7,3	2 407 030	6,3	1 459 819	3,9	1 857 086	5,2	1 633 818	4,8
17-29 łącznie	6 465,1	16,8	5 449 228	14,3	4 652 677	12,5	4 297 797	11,8	4 256 556	12,5
30-59	16 658,3	43,3	6 419 334	43 1	15 816 422	42,6	14 243 032	39,9	11 592 669	34,1
60 i więcej	8 802,9	22,9	9 886 881	25 9	11 144 204	30,0	12 261 340	34,4	13 699 000	40,3
65 i więcej	6 076,4	13,7	7 193 623	18,8	9 006 903	24,2	9 430 485	26,4	11 097 000	32,7
100 i więcej	3,79	0,0	4 572	0,0	13 444	0,04	26 242	0,07	59 095	0,73
ogółem	38 437,2	100,0	38 137 804	100,0	37 185 073	100,0	35 668 232	100,0	33 950 569	100,0
powyżej 60 lat									13 699 000	40,3

niewielu uwagi. Tak więc związek między wiekiem a skłonnością do popełniania przestępstw wydaje się niepodważalny i można go chyba uznać za jeden z predyktorów przewidywanej przestępczości. Jednocześnie wspomniane zmiany należy uwzględnić w planowaniu polityki karnej w nadchodzących latach. Przy rozpatrywaniu spodziewanych zmian demograficznych w Polsce warto zwrócić uwagę na sprawę niewiązącą się z przestępczością, tj. liczbą osób w wieku 100 lub więcej lat, których za 30 lat może być 59 095.

Zmiany w strukturze przestępczości

W tej części opracowania przedstawiono dane obrazujące ważniejsze zmiany w strukturze przestępczości w latach uwzględnionych w poniższej tabeli. Tu ograniczymy się do krótkiego komentarza, ponieważ bardziej wyczerpująca analiza została dokonana przez autora w artykule opublikowanym w nr 9 „Palestry” w 2018 r. Pewne powtórzenie niektórych danych wydaje się celowe, ponieważ ustawodawca dokonał wielu zmian w przepisach prawa karnego i można było uwzględnić nowe dane dotyczące 2017 r. obrazujące zmiany w polityce karnej państwa, a także w polityce penitencjarnej.

Z przytoczonych danych obrazujących prawomocne skazania (zwłaszcza za ostatnie dwa lata) wynika, że następuje dalszy spadek przestępczości. Dotyczy to zwłaszcza takich czynów, jak:

- przeciwko życiu i zdrowiu,
- przeciwko bezpieczeństwu powszechnemu i w komunikacji,
- przeciwko wolności i obyczajności,
- uchylania się od obowiązku alimentacji,
- przeciwko wymiarowi sprawiedliwości,
- przeciwko mieniu.

Szczególnie spektakularny spadek przestępstw nastąpił w ciągu kilkunastu lat od 2003 r. w przypadku przestępstw drogowych, a zwłaszcza czynów polegających na prowadzeniu pojazdów w stanie nietrzeźwości (lub odurzenia) – od niemal 130 tys. do 45 tys. w 2017 r.

O poprawie stanu bezpieczeństwa na drogach publicznych świadczy też spadek liczby wypadków drogowych, a szczególnie ofiar śmiertelnych, przy czym liczba samochodów osobowych wynosi już w Polsce ponad 22 mln wozów i pod tym względem nie odbiega od krajów rozwiniętych (choć można

Tabela 2. Prawomocne skazania według rodzaju przestępstw

	1987		1997		2003		2016		2017	
	I.b.	%	I.b.	%	I.b.	%	I.b.	%	I.b.	%
Ogółem	166 753	100,0	210 600	100,0	415 933	100,0	289 512	100,0	241 436	100,0
p-ko życia i zdrowiu	14 190	8,5	21 082	10,0	31 285	7,5	14 479	5,0	12 512	5,1
w tym – zabójstwo	326	0,2	543	0,2	572	0,1	353	0,1	313	0,1
uszczerbek na zdrowiu (uszkodzenie ciała)	7 221	4,2	8 114	3,8	7 716	1,8	8 854	2,3	6 660	2,7
udział w bójce lub pobiciu	5 004	3,0	10 465	5,0	12 113	2,9	6 349	2,2	5 539	2,3
p-ko bezpieczeństwu powszechnemu i w komunikacji	9 659	5,8	18 527	8,9	149 921	33,8	72 862	25,2	57 633	23,9
w tym – prowadzenie pojazdu w stanie nietrzeźwości lub w odurzeniu	6 500	3,9	17 287	8,2	129 910	31,1	56 926	19,6	45 034	18,6
p-ko wolności i obyczajności	4 366	2,6	8 646	4,1	11 995	2,9	11 003	3,8	9 869	4,5
w tym – zgwałcenie	1 201	0,7	908	0,4	986	0,2	684	0,2	642	0,2
obcowanie płciowe z nieletnim	425	0,3	493	0,2	574	0,1	604	0,2	517	0,2
p-ko rodzinie i opiece	23 487	14,1	31 861	15,2	31 896	7,7	20 718	7,2	17 802	7,3
w tym – znęcanie się	9 612	5,8	12 638	6,0	13 952	3,3	10 885	3,7	10 031	4,1
uchylanie się od obowiązku alimentacji	13 788	8,3	19 129	9,0	17 700	4,2	9 744	3,3	7 711	3,1
p-ko czci i nietykalności cielesnej	7 269	4,4	449	0,2	553	0,1	148	0,0	127	0,0
p-ko działalności instytucji państwowych lub samorządowych	9 895	5,9	5 558	2,6	6 988	1,7	15 146	4,5	10 771	4,4
w tym – czynna napaść	2 294	1,4	1 886	0,9	1 559	0,4	3 551	1,2	3 088	1,2

	1987		1997		2003		2016		2017	
	I.b.	%	I.b.	%	I.b.	%	I.b.	%	I.b.	%
sprzedajność lub przekupstwo	5 94	0,4	104	0,0	768	0,2	1 566	0,5	1 309	0,5
p-ko wymiarowi sprawiedliwości	1 651	1,0	4 486	2,1	12 497	3,0	15 647	5,4	12 128	5,0
p-ko porządkowi publicznemu	15 163	9,1	3 254	1,5	3 895	0,9	3 049	1,0	2 459	1,0
p-ko wiarygodności dokumentów	2 227	1,3	16 489	7,8	18 272	4,4	9 500	3,3	7 573	3,1
w tym – fałszowanie dokumentów	1 107	0,7	13 115	6,2	14 405	3,4	6 914	2,4	5 434	2,2
p-ko mieniu	66 912	40,2	90 413	42,9	133 143	31,9	91 974	31,9	75 568	31,3
w tym – kradzież	31 523	18,9	23 948	11,4	33 737	8,9	27 538	9,5	21 813	9,0
kradzież z włamaniem	18 363	11,0	35 541	16,9	29 725	7,1	13 209	4,5	10 348	4,3
rozbój	3 289	2,0	6 176	2,9	11 134	2,6	4 478	1,5	3 538	1,4
pozostałe postaci rozboju	251	0,1	586	0,2	2 025	4,8	1 414	0,5	1 137	0,4
oszustwo	1 374	0,8	2 913	1,4	29 442	7,0	26 474	9,1	23 410	9,7
p-ko obrotowi gospodarczemu	3 269	1,9	1 131	0,5	25 241	6,1	14 456	5,0	13 827	5,7
przestępstwa skarbowe	1 713	1,0	971	0,4	9 446	2,2	9 835	3,4	9 319	3,8
przestępstwa związane z narkotykami	1 400	0,8	1 216	0,6	9 878	2,3	19 446	6,7	7 602	7,2
pozostałe czyny przestępcze niewymienione	2 090	1,2	6 517	3,1	753	0,1	3 083	1,0	3 565	1,5

przypuszczać, że sporo z nich to pojazdy liczące wiele lat). Można też w związku z tym uznać, że polityka karna w zakresie poprawy bezpieczeństwa w ruchu drogowym, po dokonanych korektach w przepisach, odniosła sukces. Ale nie można pominąć jeszcze innych działających w tym kierunku starań, jak np. rozwój i poprawa stanu dróg w Polsce.

Bardzo interesujące dane przedstawiono w kolejnej tabeli 3, wskazującej w wybranych trzech latach skazania za trzy zbrodnie lub bardzo ciężkie przestępstwa, tj. zabójstwa, zgwałcenia i rabunki.

Innych zbrodni lub bardzo poważnych przestępstw w tych latach nie stwierdzono (np. terroryzmu, pewnych form szpiegostwa, czy niektórych czynów wymienionych w konwencjach międzynarodowych, które Polska uznała).

W przypadku wymienionych trzech zbrodni lub bardzo poważnych czynów po 2003 r. (który zasadniczo był szczytowym rokiem, jeśli chodzi o rozmiary przestępczości) zauważa się ich spadek. Wynikający z przedstawionych danych spadek liczby groźnych przestępstw w świetle wcześniejszej analizy (informacji o zmianach demograficznych) nie budzi zdziwienia. Dotyczy to również faktu, że młodzi ludzie (w wieku do 29 lat) w większości są sprawcami (lub niekiedy blisko w połowie) wymienionych zbrodni lub bardzo groźnych czynów.

Natomiast ciekawy i trudny do wyjaśnienia jest fakt z reguły zmniejszających się z biegiem lat, szczególnie po 2003 r., wskaźników nasilenia tych groźnych czynów przez bardzo młodych ludzi. Objasnienie tego pozytywnego zjawiska – zdaniem autora – wymagałoby przeprowadzenia bardzo starannych badań psychologicznych sprawców tych czynów oraz szerszych badań socjologicznych reprezentatywnej grupy młodych ludzi, którzy nie dopuścili się omawianych tu przestępstw.

Rozważając rozmiary najgroźniejszej przestępczości warto odnieść się do międzynarodowych danych europejskich. Autor na podstawie danych pochodzących z Eurostatu obliczył współczynniki kilku przestępstw (na 100 tys. mieszkańców – przyjęty w informacjach policyjnych), z których wynika, że co do zabójstw, to Polska wraz z Włochami i Austrią znalazła się na 28 miejscu (spośród 30 krajów), co do rabunków – na 28 miejscu, a w przypadku kradzieży z włamaniem i czynów związanych z narkotykami – na 26 miejscu.

Podane wyżej informacje zdają się wskazywać na fakt, że organa państwa polskiego sprawują kontrolę w zakresie przestępczości w zadowalającym stopniu.

Tabela 3. Skazania za zbrodnie zabójstwa, zgwałcenia i rabunek z uwzględnieniem wieku sprawców.

Rodzaj czynu i wiek skazanych	1987			1997			2003			2016			2017		
	I.b.	%	wsp.	I.b.	%	wsp.	I.b.	%	wsp.	I.b.	%	wsp.	I.b.	%	wsp.
zabójstwa ogółem	327	100	0,12	543	100	0,19	512	100	0,19	353	100	0,11	313	100	0,09
w wieku: 17-20	45	13,7	0,21	110	20,2	0,42	103	18,0	0,40	44	12,4	0,27	26	8,3	0,17
21-24	53	16,2	0,26	64	11,8	0,27	106	18,6	0,41	46	13,0	0,23	30	9,6	0,25
25-29	55	16,8	0,18	57	10,5	0,22	71	12,4	0,23	74	20,9	0,14	40	2,6	0,15
zgwałcenia ogółem	1 201	100	0,40	908	100	0,32	986	100	0,33	684	100	0,21	645	100	0,15
W wieku: 17-20	354	29,5	1,71	193	21,2	0,75	220	22,3	0,85	79	11,5	0,45	69	10,7	0,44
21-24	256	21,3	1,27	181	19,9	0,76	182	18,4	0,70	69	10,1	0,36	97	15,0	0,53
25-29	270	22,5	0,89	158	17,4	0,62	143	14,5	0,46	111	16,2	0,39	86	13,3	0,32
rabunek ogółem	X/			6 176	100	2,1	9 901	100	3,33	4 478	100	1,42	3 538	100	1,1
w wieku 17-20				3 011	48,7	11,7	5 323	53,8	20,7	1 234	27,5	7,61	903	25,5	5,82
21-24				1 205	19,5	3,1	1 970	19,9	7,6	857	19,1	4,46	715	20,2	3,97
25-29				747	12,1	2,9	1 150	11,6	3,7	863	19,2	3,0	711	20,1	2,65

X/ z uwagi na sposób przedstawienia danych nie dano się uwzględnić informacji dotyczących 1987 r.

Reakcja organów państwa na ujawnione przestępstwa

W świetle przedstawionych wyżej danych warto przyjrzeć się reakcjom organów państwa na przestępstwa, które zostały udowodnione a wobec sprawców orzeczono określone kary lub środki. Tymi środkami reakcji mogą być kary, środki karne, przepadek lub środki kompensacyjne, czy też środki zabezpieczające. Reakcją na fakt popełnienia przestępstwa może też być:

- warunkowe umorzenie postępowania (art. 66 kk),
- postępowanie mediacyjne (art. 23a, art. 492 kpk i inne).

Uwzględniono tu wyłącznie kary stanowiące od tysiącleci najpoważniejszy i najpowszechniej stosowany środek reakcji prawnej na fakt popełnienia przestępstwa. Szczegółne znaczenie poświęcono karze pozbawienia wolności i jej następstw dla społeczeństwa, a szczególnie dla skazanego.

Z przedstawionych danych wynika, że w okresie nieco ponad 30 lat w polityce karnej państwa polskiego zaszły znaczące zmiany. Były one spowodowane różnymi przemianami, z których należy wymienić: przejście od ustroju totalitarnego do demokratycznego (powodujące zwiększenie praworządności i humanitarnego orzekania i wykonywania sankcji karnych), rozwój gospodarczy kraju, wzrost wykształcenia młodego pokolenia Polaków, otwarcie granic i oczywiście wcześniej już wspomniane zmiany demograficzne.

Z danych dotyczących dynamiki przestępczości wynika również, że po odzyskaniu niezależności następował bardzo silny wzrost przestępczości, którego szczyt przypadł na lata 2003-2004, a następnie zaznacza się do dziś trwający spadek przestępczości włącznie z tą najgroźniejszą.

Koncentrując uwagę na orzeczonych karach w minionych latach, trzeba zaznaczyć, że zrezygnowano z kary śmierci (w 1995 r. uchwalono moratorium na orzekanie kary śmierci, a całkowicie zrezygnowano z niej w uchwalonym nowym kodeksie karnym). W 1995 r. została wprowadzona kara dożywotniego pozbawienia wolności, której nie przewidywał kk z 1969 r.

Współcześnie najsurowsze dwie kary (kara dożywotniego pozbawienia wolności i kara 25 lat pozbawienia wolności) wykazują tendencję spadkową, co wynika z malejącej liczby zabójstw. W 2015 r. wprowadzono w art. 38 kk możliwość obostrzenia kary pozbawienia wolności maksimum do 20 lat (jeszcze nie ma danych, ale można uznać, że nie były

Tabela 4. Prawomocnie orzeczone kary skazanym w latach 1987, 1997, 2003, 2016 i 2017

	1987		1997		2003		2016		2017	
	I.b.	%	I.b.	%	I.b.	%	I.b.	%	I.b.	%
ogółem skazani na kary	166 753*	100,0	210 600	100,0	415 933	100,0	289 512	100,0	241 436	100,0
– dożywotniego pozbawienia wolności	x	x	3	0,0	18	0,0	20	0,0	12	0,0
– 25 lat pozbawienia wolności	61	0,0	51	0,0	92	0,0	68	0,0	50	0,0
kary pozbawienia wolności, w tym:	105 917	63,5	141 911	67,4	269 643	64,8	125 368	43,3	99 346	41,1
– bezwzględne	55 541	33,3	25 752	12,2	36 588	8,8	43 695	15,1	44 527	18,4
– z warunkowym zawieszeniem, z tego	50 373	30,2	116 159	55,2	233 055	56,0	81 673	28,2	54 819	22,7
– z dozorem	18 734	11,2	41 961	19,9	69 398	16,7	24 732	8,5	17 289	7,1
– bez dozoru	31 619	19,0	74 198	35,2	163 657	39,3	56 941	19,7	37 530	15,5
Kara grzywny	31 489	18,9	57 689	27,4	93 274	22,4	98 776	34,1	84 721	35,2
Kara ograniczenia wolności	28 959	17,4	10 934	5,2	52 763	12,7	61 720	21,3	53 851	22,3
Środki karne (do 1997 r. kary dodatkowe) orzeczone samodzielnie oraz przepadek i śr. kompensacyjne	323	0,2	12	0,0	143	0,0	9	0,0	29	0,0
Kary mieszane	x	x	x	x	x	x	3 544	1,2	3 424	1,4
Warunkowe umorzenia	5 208	x	21 284	x	37 848	x	29 966	x	26 352	x

* kar śmierci było 7.

liczne takie orzeczenia). Po dokonanych nowelizacjach do kar najczęściej stosowanych należały w roku 2017:

- kary pozbawienia wolności – łącznie 42,5%.
- kary grzywny – 35,2%,
- kary ograniczenia wolności – 22,3%.

Samoistnie orzekane środki karne (art. 39 kk i następne) lub przepadek i środki kompensacyjne (art. 44 kk i następne) nie stanowiły nawet jednego promila wszystkich orzeczeń, mimo iż taką możliwość przewidział kk w art. 59 a ustawodawca zachęcał do stosowania innych kar lub środków, które nie wiążą się z pozbawieniem wolności.

Świadczyć to może o niedostatecznej wiedzy w zakresie polityki karnej wśród orzekających sędziów karnych. To samo dotyczy nikłego stosowania mediacji w postępowaniu karnym.

Kara ograniczenia wolności w ostatnich latach stanowiła nieco ponad 20% orzeczeń, ale jej efektywność w świetle danych dotyczących recydywy nie jest zbyt duża (druga pozycja po karze pozbawienia wolności).

Natomiast bardzo pozytywnie należy ocenić wzrost znaczenia kary grzywny, również z uwzględnieniem wskaźnika rozmiarów recydywy i stosunkowo najniższych kosztów jej wykonywania. Można tu dodać, że ta kara ma dominującą pozycję w rozwiniętych krajach Europy.

Orzekanie i wykonywanie kary pozbawienia wolności

Kara pozbawienia wolności znana już w starożytności nadal wywołuje liczne kontrowersje i w teorii, i w praktyce. Jest ona również obiektem społecznego zainteresowania i krytyki w kwestii kosztów wykonywania, jak i osiągniętych efektów. Co do jednego z aspektów pozbawienia wolności to należy chyba zgodzić się z tym, że dla bezpieczeństwa społecznego niektórych sprawców, szczególnie groźnych, po ich ujęciu należy bezwzględnie izolować. Dotyczy to współcześnie np. terrorystów, szpiegów nieprzyjawnego państwa, organizatorów handlu ludźmi lub organizatorów i przemytników narkotyków.

Co pewien czas pojawiały się głosy mówiące o konieczności i możliwości resocjalizacji przestępców w więzieniach. Badania np. amerykańskie czy polskie nie potwierdzają takiego poglądu. Oczywiście wielu byłych przestępców nie powraca do przestępstwa, ale większość, bo ok. 2/3, staje się recydywistami po zwolnieniu.

Dlatego też polskie prawo karne wykonawcze sprawę tę normuje w ten sposób, że skazanym przedstawia się ofertę resocjalizacji, z której mogą skorzystać i w tym celu uzyskują pomoc ze strony Służby Więziennej, np. poprzez poddanie się terapii i uzyskanie wykształcenia czy zawodu, działalności zawodowej i nawet społecznej.

Zanim przejdziemy do kilku kwestii wykonywania kary pozbawienia wolności w zakładzie karnym, warto wskazać na trzy formy pozbawienia wolności, zrywające z tradycyjnym pojmowaniem tej kary.

Pierwsza z nich to kara pozbawienia wolności z warunkowym zawieszeniem jej wykonania. Liczba skazań na ten rodzaj kary w ostatnich dwóch latach drastycznie spadła – zarówno w liczbach bezwzględnych, jak i w odsetkach – po dokonanej nowelizacji, w wyniku której ograniczono możliwość jej stosowania do kar nieprzekraczających jednego roku pozbawienia wolności. Zdaniem autora było to błędne unormowanie, ponieważ w rezultacie zwiększyła się liczba skazań na bezwzględne pozbawienie wolności (mimo zauważalnego spadku przestępczości). Ponadto efektywność tej kary mierzona powrotem do przestępstwa była relatywnie najniższa (23,4%) po grzywnie (recydywa 22,6%), podczas gdy w przypadku kary ograniczenia wolności recydywa wynosiła 35%.

Następnie w ostatniej i istotnej nowelizacji wprowadzono w art. 37b kk karę mieszaną, z tym że w pierwszej kolejności wykonuje się karę pozbawienia wolności nieprzekraczającą 3 lub 6 miesięcy, w zależności od górnej granicy ustawowego zagrożenia karą za dany czyn. Skazań na ten typ kary było około 3,5 tys. w ostatnich dwóch latach. Ten typ kary został zastosowany w niektórych krajach Europy (np. we Francji), z tym że ten pierwszy etap kary powinien być odbywany w izolacji. Nie wiemy jeszcze, jakie będą efekty wykonywania tego rodzaju kary, ale jeżeli nie wyeliminuje się w tym pierwszym etapie negatywnego oddziaływania innych skazanych, trudno spodziewać się pozytywnych rezultatów.

Kolejną innowacją wprowadzoną w ostatnich dwóch latach w prawie karnym jest możliwość orzeczenia przez sąd penitencjarny zezwolenia skazanemu na odbywanie kary pozbawienia wolności w systemie dozoru elektronicznego. Nie ma tu możliwości omówienia całego systemu wykonywania kary pozbawienia wolności z zastosowaniem dozoru elektronicznego, ponieważ samych przepisów kkw jest kilkadziesiąt (art. 431a do 34zae kkw), a dane sprawozdawcze są na razie dość skąpe, nie mówiąc oczywiście o pierwszych ocenach efektywności.

Z krótkiego sprawozdania wynika jedynie, że w 2018 r. karę w tym systemie odbywało 18 382 skazanych (z różnymi wyrokami co do czasu trwania kary) i na koniec minionego roku takich skazanych było 5014. Właściwą nazwą dla tej kary byłoby jej określenie jako areszt domowy, tak jak to jest określane w dokumentach międzynarodowych (europejskich). Omówiony sposób wykonywania kary jest zaliczany do tzw. kar i środków alternatywnych (wobec tradycyjnie rozumianej kary pozbawienia wolności). Ten typ kary jest preferowany w licznych dokumentach stanowiących o standardach wykonywania kar formułowanych i publikowanych przez Radę Europy.

Nie dysponując jeszcze wynikami badań dotyczących efektywności tego środka alternatywnego, można z pewnością stwierdzić, że stanowi to udaną zmianę w polskim prawie karnym, która powinna przyczynić się do unowocześnienia polityki karnej w Polsce.

Następnie wskażemy tu na kilka problemów polskiego więziennictwa, które aktualnie i w przyszłości będą wpływać na wykonywanie kary pozbawienia wolności. Pierwszym z nich są niektóre dane charakteryzujące populację więźniów w Polsce. Wśród nich należy wymienić cały czas trwający niski odsetek skazanych kobiet – ostatnio stanowił on 3,9% (początek 2018 r.) i nic nie wskazuje na jakąś zmianę w przyszłości.

Jeszcze bardziej marginesową rolę wśród osób pozbawionych wolności odgrywają cudzoziemcy, których średnio w całym roku 2017 było 766 osób, co stanowiło 1% całej populacji osadzonych. Z tego z krajów muzułmańskich było prawdopodobnie kilkadziesiąt osób. Tymczasem w ostatnich latach liczby cudzoziemców w niektórych krajach Europy znajdujących się w więzieniach były bardzo duże i wynosiły np. w Niemczech – 28,5%, w Szwecji – 30,2%, Norwegii – 32,9%, Włoszech – 35,3%, Belgii – 42,8%, Austrii – 48,2%, Grecji – 60,4% i Szwajcarii – 74,3%. Bliższych danych nie ma (np. dotyczących narodowości, nie mówiąc o ich wyznaniu, prawdopodobnie z racji tzw. poprawności politycznej). Opisane dane z penitencjarnego punktu widzenia są niekorzystne (kontakty z rodziną, trudności językowe) i dlatego też w krajach UE dąży się do tego, aby obywatele tych krajów odbywali karę więzienia w krajach pochodzenia (po spełnieniu wymogów formalnych).

Natomiast problemem polskiego więziennictwa po reformie prawa karnego, staje się narastająca z biegiem lat recydywa penitencjarna (ponowne pozbawienia wolności), która w powołanych tu latach przedstawia się następująco:

- 1997 r. – 22 305, tj. – 50,5% wszystkich skazanych
- 2003 r. – 26 602, tj. – 43,7%
- 2016 r. – 37 373, tj. – 56%
- 2017 r. – 37 597, tj. – 56%.

Powyższe dane zdają się świadczyć zarówno o niedoskonałości zreformowanego prawa karnego, jak również o niepełnej wydolności systemu penitencjarnego.

Taki komentarz wydaje się racjonalny, tym bardziej że od kilku lat obserwuje się wyraźny spadek przestępczości w Polsce. M.in. zbyt szeroko uregulowano możliwości orzekania przez sąd zastępczych kar pozbawienia wolności. Czy nie lepiej byłoby potraktować jako kary zastępczej również orzeczenia właściwego środka karnego lub kompensacyjnego, a także rozszerzenia sankcji przewidzianej w art. 244 kk (niestosowanie się do orzeczonych środków karnych), ponieważ sądy należycie nie stosują art. 59 kk.

Od 1997 r. obserwuje się bardzo znaczny wzrost zastępczych kar pozbawienia wolności, i tak wykonywano te kary wobec 1444 skazanych (w 2003 r. – 1693, w 2016 r. – 3239 i w 2017 r. – 4246, we wszystkich latach dane dotyczą ostatniego dnia roku). Ponieważ były to relatywnie krótkie kary przez zakłady karne przeszło ok. 10 tys. takich skazanych.

Następnym problemem oczekującym na właściwe pewne unormowanie i należytą praktykę jest instytucja warunkowego zwolnienia z odbywania reszty kary.

Kolejnym czynnikiem ograniczającym efektywność kary pozbawienia wolności jest bowiem stopniowa eliminacja warunkowego zwolnienia skazanych, o czym dowodzą następujące dane (podane w odsetkach):

	1987 r.	2003 r.	2016 r.	2017 r.
– zwolnienie skazanych po ukończeniu kary	39,5	52,2	74,0	78,0
– zwolnienie skazanych po orzeczeniu warunkowego zwolnienia	60,5	47,8	26,0	22,0

W polskiej doktrynie prawa karnego (por. np. prace publikowane przez J. Lachowskiego, S. Lełentala, B. Stańdo-Kawecką, G. Szczygieł i autora tego tekstu) panuje zgodny pogląd co do wartości i niezbędności szerokiego stosowania instytucji warunkowego zwolnienia. Również liczne dokumenty Rady Europy propagują i zdecydowanie zalecają orzekanie tej instytucji wobec skazanych.

Warunkowe zwolnienie jest uważane za jeden z najskuteczniejszych środków zapobiegania recydywie skazanych więźniów w ramach planowanej, wspomaganej i nadzorowanej reintegracji więźniów ze społeczeństwem. Warto też dodać, że międzynarodowe standardy przyjmowane i propagowane przez Radę Europy uznają też warunkowe zwolnienie za środek zmniejszania populacji więźniów.

Zakończenie

Byłoby wielkim błędem, gdyby resort sprawiedliwości nie podszedł z należytą uwagą do problemu ograniczania stosowania warunkowego zwolnienia. Oczywiście kierownictwo resortu sprawiedliwości nie może bezpośrednio wpływać na orzecznictwo sądów penitencjarnych, ale może oddziaływać na aktywność dyrektorów zakładów karnych pod tym względem (w tej dziedzinie w minionych latach nastąpił wyraźny spadek ich aktywności).

Na wszystkie przedstawione aspekty należy spojrzeć w kontekście wieku osób pozbawionych wolności i występujące w nim zmiany. Stan zaludnienia w każdym obszarze stanowi zjawisko dynamiczne, co dotyczy też państwa. Wskazane na początku artykułu zmiany demograficzne w Polsce dotyczą nie tylko zjawiska przestępczości, ale również populacji więziennej. Refleksem powyższych zmian jest też wiek populacji więziennej, co dotyczy też przewidywanych zmian. Tu przedstawiliśmy w skrócie kilka znamienych danych. Uwzględniając cztery lata, tj. rok 1997 i lata 2003, 2016 i 2017, kiedy zaczął zaznaczać się spadek w grupie osób młodych. Na szczególną uwagę zasługują wybrane pod względem wieku grupy osób pozbawionych wolności w kilku minionych latach:

	1997 r.	2003 r.	2016 r.	2017 r.
Młodociani w wieku do 21 lat	7 191	9 270	2 604	2 622
Osoby w wieku od 22 do 30 lat	19 234	31 584	21 270	20 750
Osoby w wieku starszym (64 i więcej lat)	192	456	1 341	1 520

W nawiązaniu do przedstawionych na początku tego tekstu danych, obrazujących strukturę wieku społeczeństwa polskiego, a także dane prognostyczne do 2050 r., można zakładać, że będą następowały zmiany w stanie przestępczości, a także w populacji pozbawionych wolności.

Problem skazanych młodocianych będzie się marginalizował, a zyskają na znaczeniu roczniki starsze pod względem wieku. Dotyczyć to będzie m.in. rozwoju opieki medycznej, a także pomocy socjalnej osobom starszym opuszczającym zakłady karne. Będzie to nie tylko w interesie tych ludzi, ale i społecznym, jeżeli nie chcemy ich losu pozostawić im samym. W przeciwnym razie godzić się będziemy z narastającym włóczęgostwem i bezdomnością.

Wobec zmniejszającego się stanu przestępczości należy też przygotować program ograniczenia stosowania kary pozbawienia wolności, a nie dążyć do rozwoju instytucji penitencjarnych.

Nie oznacza to oczywiście rezygnacji z modernizacji zakładów karnych, przeprowadzania remontów czy wprowadzania nowych metod oddziaływania. W tych staraniach istotną rolę powinny odgrywać wyspecjalizowane stowarzyszenia społeczne, takie np. jak mający 100-letnie doświadczenia „Patronat” oraz reprezentanci niezależnych środowisk naukowych, którzy powinni być wykorzystywani jako eksperci.

Bibliografia

- Szymanowski T., *Prawo karne wykonawcze*, Wolters Kluwer, Warszawa 2017.
- Szymanowski T., *Zmiany w przestępczości w Polsce w okresie po odzyskaniu niezależności*, „Palestra” 2018, nr 9.
- Roczne informacje statystyczne CZSWMS za powołane lata <https://sw.gov.pl/stro-na/statystyka-roczna> (dostęp: 12.04.2018).
- Roczniki Statystyczne GUS za powołane lata <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/roczniki-statystyczne/> (dostęp: 12.04.2018).
- Statystyka skazań MS za wykazane lata <https://isws.ms.gov.pl/pl/baza-statystyczna> (dostęp: 12.04.2018).
- Statystyki wykonywania kar i środków MS za wykazane lata <https://isws.ms.gov.pl/pl/baza-statystyczna> (dostęp: 12.04.2018).

